Natalya Kovalenko. Dialecticisms in phraseological units (on the material of Podilya and Lemkiv dialects)

Comparative-typological method of investigating phraseology in dialect speech makes it possible to define general language set expressions, the territory of existence of certain phraseological units.

Comparative analyses of phraseological units in Podilya and Lemkiv dialects allowed to distinguish similar units and dialecticisms in the structure of semantically identical phrasemes. The highest level of variety is manifested by nouns influenced by other contiguous languages.

Key words: *dialecticism, phraseme, dialect phrasemics***.**

Євген ПИЛИПЕНКО (Умань) ***© 2009***

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ СЕЛИЩА СТЕБЛІВ У КОНТЕКСТІ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ: РЕФЛЕКСАЦІЯ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

На основі аналізу збору лінгвальної інформації та лінгвогеографічних даних відтворено модель рефлексації праслов'янських голосних звуків у мовленні носіїв говірки селища Стеблів Корсунь-Шевченківського району Черкаської області.

Ключові слова: *діалект, ідіолект, діалектне середовище, середньонаддніпрянський діалектний тип, рефлексація праслов'янських голосних звуків.*

Викликавши інтерес у дослідників наприкінці XIX-на початку XX століть (О. Шафонський, К. Михальчук, А. Кримський, В. Ганцов), різні аспекти середньонаддніпрянського діалектного типу знаходились у полі зору багатьох мовознавців упродовж минулого століття (Ф. Жилко, І. Варченко, В. Ващенко, В. Брахнов, А. Могила та інші). Залишаються об'єктом лінгвістичних досліджень говірки Середньої Наддніпрянщини і зараз. При цьому, поруч з питаннями генезису, продовженням збору лінгвального матеріалу, актуальними стали системні описи говірок, у яких мовні явища розглядаються у їхніх взаємозв'язках і переважно безвідносно до літературної мови. Як приклад такого ґрунтовного дослідження варто назвати монографію Г. Мартинової „Середньонаддніпрянський діалект. Фонологія і фонетика", що побачила світ у Черкасах у 2003 році. Враховуючи необхідність системного опису фонемного та звукового складу середньонаддніпрянських говірок, потребу докладної характеристики їхньої парадигматики й синтагматики, повнішого висвітлення репертуару структурно релевантних рис фонологічної й фонетичної систем середньонаддніпрянського говору, залежності реалізації фонем від позиції в слові чи фразі, автор застосовує такі засади фонологічного аналізу, які дозволили встановити інвентар фонем, виявити системність зв'язків усіх компонентів, визначити їхнє функціональне навантаження, дослідити умови позиційного варіювання фонем, можливих обмежень їх вияву, а також позиції нейтралізації фонемних протиставлень, їхні причини та наслідки. Такий підхід дозволив повніше відобразити фонологічну й фонетичну системи середньонаддніпрянського говору, визначити їх структурну та функціональну специфіку. Цінним у дослідженні став лінгвогеографічний аспект — ареалогічна проекція досліджуваних говірок дала змогу виявити типові варіативні ланки фонологічних структур.

Водночас, незважаючи на наявний обсяг опрацьованого діалектологами матеріалу, ґрунтовне осмислення й систематизацію його, все ще залишається актуальним дослідження окремих мікроареалів середньонаддніпрянського діалектного масиву та встановлення взаємозв'язків між ними. Адже лише детальне поетапне вивчення усіх елементів мовної палітри діалекту Середньої Наддніпрянщини, географії й часової динаміки дасть змогу наблизитись до складання її повного кадастру, що й визначає актуальність нашого дослідження. При цьому, опрацьовуючи мовний матеріал говірки селища Стеблів, ми керуємось наміром як дослідити

особливості ідіолектів носіїв говірки цього населеного пункту на межі XX-XXI століть, так і визначити особливості формування мовної особистості уродженця Стеблева, видатного українського письменника, громадського діяча Івана Нечуя-Левицького. Усвідомлюючи наявність спільних тенденцій мовного розвитку, розглядатимемо стеблівський говір у контексті із сусідніми мовними ареалами та середньонадніпрянського діалекту в цілому.

Стебли́в — селище в Корсунь-Шевченківському районі Черкаської області. Розташоване за 16 км від районного центру — міста Корсунь-Шевченківський — в південно-східній частині Придніпровської височини над річкою Рось, до якої на території селища впадають притоки Боровиця та Хоробра. Населення — 3791 чоловік (станом на 1.01.2007). Сусідні населені пункти: на північ — Вираїв, Нехворощ, на захід — Заріччя, Склименці, на південь — Шендерівка, Тараща, на схід — Притульці, Яблунівка.

У цьому дослідженні зосереджуємо увагу на особливостях функціонування моделі рефлексації праслов'янських голосних звуків. Опрацювання записів мовлення корінних жителів Стеблева, зроблених у 2007-му році, лексикографічних матеріалів, поданих в „Атласі української мови" та в науковому доробку Г. Мартинової, досліджень з історії української мови та діалектології дозволяє зробити нам наступні висновки.

У стеблівській говірці, як і в більшості середньонаддніпрянських мовних ареалів, етимологічний **а** в сильній і слабкій позиціях як після м'яких, так і після твердих звуків реалізується фонемою /а/, основним виявом якої є звук [а]: (*баба, давно, душа, хата*). Як свідчать лінгвогеографічні джерела, у межах говірок Середньої Наддніпрянщини спорадично трапляються випадки реалізації фонеми /а/, похідної від етимологічного **а,** звуками [і], [и] чи [е]. Перший варіант зафіксовано у лексемах *[ji]йце та кач[і]лка* в окремих населених пунктах північної межі середньонаддніпрянських говірок (Помоклях Переяслав-Хмельницького району, Миронівці й Кадомці Кагарлицького району, Гінцях Лубенського району), у Домантовому й Коробівці Золотоніського району, Залевках Смілянського району, а також східніше Стеблева: у селах Байбузи та Яснозір'я (Черкаський район). Другий та третій варіанти реалізації фонеми /а/ зустрічаються у словах *в[е]рення, в[е]реники, в[и]реники, пл[и]ває* й похідних у населених пунктах західного й південно-західного ареалів середньонаддніпрянського говіркового типу (села Уманського, Жашківського, Тальнівського районів Черкаської області, північні населені пункти Новоархангельського й Маловисківського районів, що на Кіровоградщині), спорадично — північної межі (Кадомка Кагарлицького району, Піщана Золотоніського), на Полтавщині (Березняки Хорольського району). Серед говірок Середньої Наддніпрянщини трапляються й проміжні між звуками [а] та [е] варіанти реалізації фонеми /а/, похідної від етимологічного **а**, — [а^{е}] і [е^{а}]. Подібні вкраплення зафіксовано у говірках східного ареалу середньонаддніпрянського діалекту (Хильківка, Мелюшки Хорольского району, Товста — Семенівського), західного (Житники Жашківського району) й південного суміжжя (Скалевські Хутори Новоархангельського району) [Мартинова: карта 13].

Етимологічний **о** у відкритих складах у наголошеній і ненаголошеній позиціях у мовленні жителів Стеблева реалізується звуком [о] (*море, слово, кожух, собі, вода*). Як відзначають автори видання "Історія української літературної мови. Фонетика", звук [о] був успадкований східнослов'янськими діалектами від спільнослов'янської мови, де він утворився із злиття голосних *ă та *ŏ у звук [ŏ] — відкритий лабіалізований голосний заднього ряду. За звучанням він був близьким до [а], але поступово звузився до голосного [о] [Жовтобрюх: 96]. В. Журавльов удокладнює природу переходу [ŏ] в [о] твердженням про вироблення у східнослов'янських мовах експіраторного наголосу. В наголошеній позиції функціонував лабіалізований алофон [о], а в ненаголошеній — нелабіалізований. На час становлення експіраторного наголосу в південних говорах східних слов'ян процес переходу [ŏ] в [о] йшов швидше, захопивши більшість ненаголошених складів. Одним з чинників, що уповільнював чи пришвидшував процес переходу [ŏ] в [о], науковець називає сусідство з губними й задньоязиковими приголосними. Він зауважував, що поява [у] на місці [о] найчастіше фіксується поруч з губними та задньоязиковими там, де процес переходу [ŏ] в [о] пройшов раніше й на час нейтралізації опозиції а : ŏ в ненаголошеній позиції на місці ŏ уже був лабіалізований голосний. Подальше звуження в позиції поруч з маркованим членом спорідненої кореляції (губні й лабіовелярні задньоязикові) конвергувало ненаголошений [о] з іншим лабіалізованим звуком [у] [Журавлев: 40-41].

Наявні лінгвогеографічні дані засвідчують також ареали нейтралізації опозиції /о/ : /у/ у ненаголошених позиціях, де виявами фонеми /о/ можуть бути звуки [о^{у}], [у°], [у]. Найчастіше

подібна нейтралізація виявляється у мовленні носіїв південно-західного суміжжя середньонаддніпрянського діалекту (Добра, Дзендзелівка, Подібна Маньківського району, Краснопілка, Родниківка, Ропотуха, Юрківка, Доброводи, Бабанка, Дубова Уманського району, Вишнопіль, Мошурів, Майданецьке Тальнівського району та інші), південного суміжжя (Скалевські Хутори, Надлак, Калинівка, Вільшанка Новоархангельського району, Успенівка, Копанки Маловисківського району, Коробчине Новомиргородського району, Бовтишка, Підлісне, Михайлівка Олександрівського району, Богданівка, Суботці — Знам'янського), спорадично — західного порубіжжя середньонаддніпрянського діалекту (Дубівка Таращанського району), південно-східного (Манжелія Кременчуцького району) [Мартинова: карта 14].

У системі голосних звуків у стеблівській говірці фіксується звук [і] на місці давнього ***о** у закритих складах, що, як свідчать наявні дослідження, є характерним для говірок Середньої Наддніпрянщини та Полтавщини і водночас увійшло у сучасну українську літературну мову як типова й виразна її риса (*стіна, дівчат, діти, бідні, дід, світ*).

В. Ващенко визначає цю рису як одну з найдавніших особливостей українського вокалізму і на прикладах з писемних джерел XIX століття доводить, що вже у цей час перехід ***о** в [і] остаточно оформився і послідовно простежувався у говорах по обидва боки Дніпра [Ващенко: 34-35]. На це вказує й Г. Мартинова, яка посвідчує у переважній більшості говірок Середньої Наддніпрянщини реалізацію давнього ***о** у закритих складах звуком [і]. Водночас, зазначає дослідниця, у частині середньонаддніпрянських говірок, у тому числі й стеблівській, рефлексом ***о** в ненаголошеній позиції в окремих лексемах у відкритих і закритих складах може виступати голосний [о] (*ж[о]нки, р[о]вчак, ласт[о]вка, п[о]шла, к[о]стки, гв[о]здок, сп[о]дниця* тощо) [Мартинова: 97].

Картографічні дані засвідчують вживання звука [о] на місці давнього ***о** переважно у межах північного суміжжя середньонаддніпрянського діалекту. Ареал поширення займає значну частину Переяслав-Хмельницького району Київської області (Ковалин, Дівички, Стовп'яги, Помоклі, Ташань, Лецьки, Виповзи та інші), населені пункти Драбівського (Михайлівка, Мехедівка, Білоусівка), Золотоніського (Підставки, Піщана) районів Черкаської області, Гребінківського (Олексіївка, Тарасівка, Бесідовщина), Лубенського (Тарандинці, Біївці, Березоточа), Оржицького (Сазонівка, Черевки) районів, що на Полтавщині. На Правобережжі функціонування [о] на місці давнього ***о** активно простежується у населених пунктах північніше Білої Церкви (Дрозди, Скребиші, Макіївка Білоцерківського району) та тягнеться широкою смугою до Дніпра, охоплюючи села Кагарлицького (Новосілка, Халча, Гребені, Юшки) й Миронівського районів (Малий Букрин, Пиї). Південніше до побережжя Росі та на Лівобережжі Черкащини в багатьох населених пунктах фіксуються лексеми *р[о]вчак, ласт[о]вка, к[о]стки, сп[о]дниця.* Варіант *сп[о]дниця* спорадично трапляється в населених пунктах південних ареалів середньонаддніпрянського діалекту, зокрема у південно-східних, у долині річки Тясмин (Сагунівка Черкаського району, Красносілля — Чигиринського).

Характерним для ідіолектів носіїв стеблівської говірки є вживання на місці давнього ***u** звука [у] як у наголошеній, так і ненаголошеній позиціях після твердих і пом'якшених приголосних (*в[у]хо, м[у]ха, он[у]ук, д[у]ша* тощо). Давній ***у** в структурі середньонаддніпрянського діалектного типу переважно представлений у сильних й слабких позиціях слова звуком [и] (*високо, бик, чистий, язик, диня, риба, дівчина*). Спорадично трапляються варіанти рефлексації ***у** звуком [е] (*цід[е]лок*). Картографічні дані фіксують явища подібного вияву у говірці села Байбузи Черкаського району та у населених пунктах на порубіжжі із східноподільськими діалектами (Розсішки Христинівського району, Цибулів — Монастирищенського, Попівка, Дзендзелівка — Маньківського). Часткове вживання [е] на місці ***у** частіше зустрічається у західних районах Черкаської області та південно-західних — Київської, в окремих населених пунктах лівобережжя Черкащини (Зорівка й Коробівка Золотоніського району), на Полтавщині: на території між нижніми течіями річок Сула і Псьол (Товста Семенівського району, Великі Кринки й Федорівка — Глобинського). Мозаїчно випадки заміщення [е] : [и], похідного від ***у**, трапляються і на території правобережної Черкащини (Мошни Черкаського району, Хмільна — Канівського), невеликий ареал виявлено й по сусідству з батьківщиною І. Нечуя-Левицького у Вираєві та Селищі Корсунь-Шевченківського району, хоча у Стеблеві подібне явище не зафіксовано [Мартинова: карта 4].

Давній ***і** у середньонаддніпрянських говірках модифікувався у звук [и] (т*ридцять, писати, зимою).* Подібна рефлексація стала наслідком ствердіння приголосних звуків перед

голосними переднього ряду, в результаті чого ***і** втратив здатність пом'якшувати попередні приголосні. На це, зокрема, вказують автори дослідження „Історія української літературної мови. Фонетика" [Жовтобрюх: 249-252] та Г. Півторак [Півторак: 99]. Це явище, що стало проявлятись у X столітті, у XI-XIII століттях, було закріплено у мовленні носіїв наддніпрянських діалектів. Водночас можливі випадки, коли ***і** репрезентується звуком [і] у словоформах: *з[і]ма, п[і]сьмо, виб[і]рати, ум[і]рати, так[і]х, к[і]сіль, ч[і]йсь*. Подібне явище характерне для стеблівської говірки та переважної більшості ареалів Середньої Наддніпрянщини, окрім західних та південно-західних [Мартинова: 107].

Похідними ***е** у говірці Стеблева найчастіше є звуки [е] та [и], а також — [и^{е}], [е^{и}]. При цьому простежується залежність похідних ***е** від позиції у слові: наголошеності-ненаголошеності, сусідства з приголосними, відкритості-закритості складу. Наприклад, у сильній позиції, у відкритому складі кінця слова, зрідка перед складом з наголошеним [е] Мартинова Г.І. фіксує голосний [е]. У ненаголошеній позиції переважно виявом ***е** є звуки [и], [и^{е}], [е^{и}]. У кінці слова переважає [е], рідше: [е^{и}] чи [и^{е}].

Наявні діалектологічні дослідження та лінгвогеографічні дані засвідчують у межах середньонаддніпрянського діалектного типу звужені вияви ***е** у позиції між м'якими приголосними: *п[і]чі, с[і]ми, ут[і]кли*. Досить поширеним це явище є в північно-західних та західних говірках, менше — у мовленнєвих ареалах південного й західного порубіжжів, зустрічається у невеликій групі говірок на півночі середньонаддніпрянського діалекту (Помоклі Переяслав-Хмельницького району, Маслівка — Миронівського) та у центрі (Шевченкове Звенигородського району, Вільшана — Городищенського), а також у Стеблеві та Гарбузині, що на Корсуншевченківщині [Мартинова: карта 5].

У Стеблеві та довколишніх селах (Гарбузині, Виграєві, Драбівцях, Бровахах Корсунь-Шевченківського, Хохітві — Богуславського районах) у слабкій позиції перед складом з наголошеним [е] властива поява на місці ***е** звуків [а], [а^{е}], [е^{а}] (*з[а]лений, б[а^{е}]ре, ч[е^{а}]твер, пл[а]сте*), що характерне для інших окремих ареалів говірок на всій території середньонаддніпрянського діалектного типу [Мартинова: карта 6].

Неоднорідним є й вияв ***е** у нових закритих складах. Як свідчать картографічні дані [Мартинова: карта 8], у північній зоні середньонаддніпрянських говірок на місці ***е** перед складом з давнім ***ь** фіксується [і] (*кул[і]ш, ос[і]нь, поп[і]л*), перед ***ъ** — звуки [и], [є], часто паралельно з [і] (*погр[и]б, погр[е]б, погр[і]б*). В інших говірках, у тому числі й стеблівських, переважає [і], за винятком окремих населених пунктів, де можливі варіанти з [и] (Яснозір'я, Мошни, Ірдинь, Степанки Черкаського району, Ротмістрівка — Смілянського, Дмитрівка — Знам'янського, Шостакове — Катеринопільського, Сорокотяга — Жашківського, Текуча — Уманського).

На місці ***ě** в стеблівській говірці функціонує [і], що пом'якшує попередній приголосний (*вітер, пішки, річка, мині, мішок*). Характерна рефлексація *е → [і] і для більшості середньонаддніпрянських говірок, починаючи з XI століття [Безпалько: 150-151; Жовтобрюх: 240-241]. Водночас спорадично на місці ***е** можливе функціонування звука [е], що пом'якшує попередній приголосний (*б[е]дность, сос[е]д* та ін.). На це, зокрема, вказує Г. Мартинова, пояснюючи природу цього явища впливом російської мови [Мартинова: 99]. Г. Шило, досліджуючи рефлекси *е у говірках Полісся, виявляє у північній частині середньонаддніпрянських говірок варіанти заміни *е звуком [и] (*с[и]м'я, н[и]хто*), коментуючи це заміщенням вимови [і] до [и] та ствердінням попередніх консонантів [Шило: 9]. Подібні явища фіксує на території північного порубіжжя середньонаддніпрянських діалектів Г. Мартинова, хоча зауважує природу його появи по-іншому: впливом північноукраїнської рефлексації ненаголошеного *е звуком [е], що не пом'якшує попереднього приголосного, й звуженістю реалізації цього звука до [и], що на середньонаддніпрянському ґрунті є типовим ненаголошеним виявом фонеми /е/ [Мартинова: 99].

Особливістю як стеблівської говірки, так і середньонаддніпрянського діалекту в цілому, є поява на місці ***к** звука [а] (лоша, волочать, носять). Рефлексація *к → [а] у всіх позиціях слова (що припадає на IX-X століття [4, 148-149]), незалежно від наголошеності-ненаголошеності чи сусідства з приголосними, відрізняє говірки Середньої Наддніпрянщини від північних діалектів, де реалізація *к залежить від наголосу [Атлас: карти 48-56]. Подані в "Атласі української мови" дані на прикладі лексеми *колодязь,* засвідчують переважання у середньонаддніпрянських говірках на місці ***к** звука [а], за винятком окремих населених пунктів, де фіксується паралельно з формою ***к** → [а] варіант ***к** → [е] (*коло[д'е]зь*) (Рудка Гребінківського району на Полтавщині та Землянка

Кагарлицького району Київської області). При чому в останньому виявлений третій варіант реалізації *к — звуком [е], що однак не пом'якшує попередній приголосний (*коло[де]зь*) [Атлас: карта 48**].** У східних ареалах середньонаддніпрянського діалекту на місці *к зафіксовано звук [і] (*колод[і]зь*) [Мартинова: карта 13]. У північній частині говірок Середньої Наддніпрянщини виявлено спорадичні словоформи *гл[и^{е}]діти, гл[и^{е}]дю* та репрезентант [і] на місці давнього *к (*пот[і]г, вит[і]г, запр[і]г*), що більш характерне для південно-західних говіркових типів [Мартинова: 100].

Опрацьований матеріал дав змогу охарактеризувати спосіб реалізації праслов'янських голосних звуків у говірці селища Стеблів, що на Корсунщині. Основні вияви збігаються з моделями рефлексації праслов'янських, характерних для більшості говірок середньонаддніпрянського діалектного типу, хоча фіксуються варіанти, притаманні окремим населеним пунктам як поблизу батьківщини І. Нечуя-Левицького, так і в більш віддалених ареалах. Результати дослідження створюють простір для подальшого вивчення особливостей мовлення носіїв стеблівської говірки.

ЛІТЕРАТУРА

Атлас: Атлас української мови. — В 3-х тт. — Т.1. Полісся. Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. — К.: Наук. думка, 1984.

Безпалько: Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А. та ін. Історична граматика української мови. — К.: Радянська школа, 1962.— 510 с.

Ващенко: Ващенко В.С. Полтавські говори. — Харків: Вид-во ХДУ, 1957. — 538 с.

Жовтобрюх: Жовтобрюх М.А., Русанівський В.М., Скляренко В.Г. Історія української літературної мови. Фонетика. — К.: Наук. думка, 1979. — 367 с.

Журавлев: Журавлев В.К. Генезис аканья с точки зрения теории нейтрализации // Вопросы языкознания. — 1974. — №4. — С. 37-47.

Мартинова: Мартинова Г.І. Середньонаддніпрянський діалект. Фонологія і фонетика. Монографія. — Черкаси, 2003. — 367 с.

Півторак: Півторак Г.П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. — К.: Наук. думка, 1988. — 277 с.

Шило: Шило Г.Ф. Рефлекси *е в полесских говорах // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов (Горький, 23-27 июня 1970 г.). — М.: Наука, 1970. — С. 6-9.

Yevhen Pylypenko. Phonetic peculiarities of the local accent of the village of Stebliv in the connection with the Middle Dnieper dialect: reflexation of Old Slavonic vowel sounds.

On the basis of the analysis of the gathered lingual information and lingvo-geographical data the model of reflexation of Old Slavonic vowel sounds in the speech of local speakers of Stebliv village of Korsun-Shevchenkivskiy region of Cherkasy district is recreated.

Key words: *dialect, idiolect, dialect environment, the Middle Dnieper dialect type, the reflexation of Old Slavonic vowel sounds.*

Мирослава ГНАТЮК (Львів) ***© 2009***

РЕАЛІЗАЦІЯ ФОНЕМИ /Ы/ В ПІВНІЧНОЛЕМКІВСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті проаналізовано звукові вияви фонеми /ы/ у північнолемківських переселенських говірках на сучасному етапі їх функціонування. Здійснено характеристику наукових праць і зібраного діалектного матеріалу щодо вимови [ы]. Встановлено спільні й відмінні риси вимови [ы], які зафіксовано в переселенських говірках та нормативній українській мові.

Ключові слова: *фонема /ы/, північнолемківські переселенські говірки.*

На сучасному етапі спостерігаємо особливе зацікавлення науковців лемківською тематикою. Як одні зі старожитніх, надалі продовжують привертати увагу діалектологів і північнолемківські переселенські говірки, що внаслідок сумнозвісних подій 1945–47 рр. зазнали значних змін. Респонденти досі зберігають у своєму мовленні чимало архаїчних рис, проте через некомпактне розміщення та міжмовну взаємодію (з наддністрянськими говірками, українською літературною мовою) спостерігаємо помітніші зрушення асимілятивного плану, аніж ті, які ще в 60-х роках минулого сторіччя зауважував Д. Бандрівський [Бандрівський: 94]. Неможливо не згадати про віковий чинник: найстаршого покоління лемків-переселенців стає щороку менше, представники середнього і наймолодшого покоління, що народилися після переселення, уже не всі володіють говіркою рідного села. Тому саме зміни, що можуть відбуватися в мовленні лемків, розмивання архаїчних рис стають сьогодні основним стимулом до ґрунтовного наукового опрацювання.

Стаття продовжує праці автора, у яких проаналізовано північнолемківські переселенські говірки на фонетичному рівні [див.: Гнатюк 2007: 534–551; Гнатюк 2008: 115–122; Гнатюк 2009: 77–79]. Зважаючи на здобутки українських і польських мовознавців у вивченні звукової системи лемківських говірок в умовах компактного проживання їхніх носіїв, у запропонованому дослідженні на основі власних діалектних записів та рукописного словника І. Дуди розглянуто, якими звуками сьогодні реалізується фонема /ы/ в мовленні лемків-респондентів, що проживають у розпорошенні.

Ще на поч. ХХ ст. І. Верхратський стверджував, що в галицьких лемків [ы] вимовляють після гортанних (щоправда, в одному переліку подає приклади і після губних, і після сонорних): *быти*, *мыяти*, *рыба*; *гыбати*, *хыжа*, *хырбет*, *сокыра* і *секыра* [Верхратський: 3].

Пізніше І. Зілинський зафіксував наявність неоднакової вимови цього звука в лемківських говірках: на місці давнього ***ы*** виступає ціла низка голосних, які залежно від позиції можуть бути голосними середнього чи заднього ряду. Тому він увів до своєї монографії з фонетики української мови знаки y^e (звук переднього ряду високо-середнього підняття), y^1 (середнього ряду високого підняття), y^2 (середньо-заднього ряду високого підняття), y^3 (заднього ряду високого підняття) [Зілинський: 21]. Дослідник лемківських говірок констатував, що поряд із y^3 існує після губних та в групах ***гы***, ***кы***, ***хы*** ще один оригінальний звук, який окреслив як звук заднього ряду, наближений до середнього підняття, у наголошеній позиції відзначається низьким горловим тоном, властивим, наприклад, для вимови слів: *бы*ˈ*кы*, *со*ˈ*кыра*, ˈ*хыжа*, ˈ*мыло*, ˈ*быў* [Зілинський: 22].

Детальний опис звукової системи лемківського говору здійснив у своїх фонетичних працях польський мовознавець З. Штібер [Stieber 1982: 30–33; Stieber 1984: 464–468 та ін.]. Дослідник виділив 4 системи вокалізму, в яких фонема */ы/* реалізується такими звуками: 1) [ы] середнього або трохи заднього ряду високого підняття; 2) після губних [ω] заднього ряду піввисокого підняття (напр., mωdło) [Stieber 1984: 465–466].

Першим, хто почав аналізувати мовлення лемків після переселення в Україну, був Д. Бандрівський. Фонему ***ы*** як окрему він не виділяв – розглядав у межах поля розсіювання фонеми ***и*** [Бандрівський: 95]. Минуло від часу переселення менше ніж п’ятнадцять років, а Д. Бандрівський уже тоді зауважив, що у вимові старіших людей (переважно неписьменних) зберігається звук ***ы*** заднього ряду: *мы*, *до* ˈ*купы, ш*ˈ*тобы*, *йа*ˈ*фыны, йаго*ˈ*ды*, ˈ*л'ісы* (Н.в. мн. від ліс), *ма*ˈ*лыны*, ˈ*жыто*, *рыд*ˈ*жыкы*, *б*ˈ*рындз''у*, *бо*ˈ*чечкы*, *ка*ˈ*тул'кы*, *г*ˈ*нес''кы*, ˈ*морты*, *ва*ˈ*рыхы*, ˈ*хыжу*, ˈ*гыну, по*ˈ*рогы* і т. ін. У вимові осіб середнього покоління (передусім письменних)